# CAMPANIA ANTONII SANFELICII MONACHI.

Ex legato Ill.mi Cosimi

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PRAECLARISSIMO SENATVI POPVLOQ CAMPANO
ANTONIVS SANFELICIVS MONACHVS S D P.

BIBLIOTECA NAZ. VITT. EMANUELE ROMA

HVmanis animis rerum Diuinarum,atq humanarum ſcientiæ cupiditatem a natura inſitam eſſe conſtat. Id nobis Ampliſſimi ciues ea ratione ingenuit, quo bruta animantia, quæ viribus, velocitate, vitæ diuturnitate, cæteriſq corporis bonis nobis præeunt, vno intellectus cæleſti dono antecellamus. Verum quum non ſit omnibus eadem vis mentis, diuerſa doctrinarum genera homines pro animi captu ſecuti ſunt. Theologorum diſciplina ſuper æthera euolans Diuina ſcrutata eſt myſteria, eaq mortalibus reſerauit, vt ſummi boni cognita bonitate illius deſiderio, & amore accenderemur. Qui non tam alte explicuerunt alas,mundi ſphæram, interioreſq ſyderum globos ſcrutati ſunt. Infra hos quidam elementorum ignis,& aeris effectus varios ſubtili inueſtigatione perquiſiuerunt, aliiq alia. Ego vero, qui meæ mineruæ parum credens in ſublimia abire non ſum auſus,terrarum ſequi cognitionem, quæ me a puero mirifice delectauit, operæpretium exiſtimaui. Quumq in ea diu verſatus intelligerem quicquid ibi profeciſſem, ponendum eſſe in medium, humanæq impertiendum ſocietati, cæpi cogitare de Italicarum vrbium deſcriptione, præſertim quod ab Higinio eodem argumento confecti libri periiſſent,ad modumq pauca de .M. Portii Catonis originibus fragmenta ſuperſint. Ea de re mihi deliberanti ſubiit præceptum illud.

*Sumite materiam veſtris qui ſcribitis æquam.*

Viribus.

Itaq mei vires ingenii meritus videns me oneri imparem, ad faciliora verti ſtylum, vnamq Italiæ partem Campaniam mihi tractandam delegi. Opus ipſum Dei æterni omnipotentis numine abſoluimus, quod muneri vobis mittimus. Inclytę Capuæ noſtra merito debetur Campania, quam & Latini, & Græci ſcriptores Campaniæ dixere Principem, quin propter amplitudinem, opumq potentiam poſſe omnibus in terris imperii nomen, ac dignitatem ſuſtinere. Huc accedit, quod Illuſtriſſimus Iulius Paleniorum Comes nobiliſſimæ Capuæ nobiliſſima proles, me, vt hanc ederem chorographiam, vehementer accendit Muſarum, & pietatis cultor. Valete.

CAmpaniam ſcribimus, ſitum, dimenſionem, agri naturam, et antiquos in ea populos. Contexere cum his placet inſignia illius æui ædificiorum monimenta, quæ licet ſemidiruta, aſpectu tamen cum oculis, tum ani mo grata ſunt. Gratificandum duximus doctis, curioſiſq viris, quos horum operum peruulgatum tota Europa no men e longinquis allicit terris, quibus noſtra hæc ſcripta quaſi dux erunt ad ea pernoſcenda. Neq vero nobis vitio vertendum eſt, quod geographica eruditis tractata inge- niis ſcribere aggreſſi ſumus. Non enim ego in orbis ter- rarum deſcriptione verſor, ſed in exigua eius parte mihi nota, qui patrium ſedulo peragraui agrum, ne incognita pro cognitis, neue pro veris falſa traderem. Id potiſſi- mum me Campanum hominem ad hoc ſuſcipiendum munus excitauit, atq impulit, quod dū e geographis qui- dam dimetiendis cæli circulis, geometricæq incumbunt ſubtilitati, dum alii ad enarranda rerum miracula ſe oc- cupant, & alii ad honeſtandam patriam ſunt nimis inten ti, ornandæ Campaniæ parum ſtudioſi fuerunt. Pudebat ſeminudam intueri parentem, meq illam oportere velare percepi, quod ſi elegantiore purpura (vt decet) non ope rietur, qualicunq poterimus ſtola contegemus. Verum enimuero non eſt ardui operis, quod pulchrum, quod bonum eſt, ornare laudibus. Quiſquis enim eius amœni tatem, cæli clementiam, ſoli vbertatem, maris, fluuio- rum, & lacuum norit commoda, Campaniam naturæ de licias non negauerit.

*Heic uer aſſiduum, atq alienis menſibus æſtas,*

*Bis grauidæ ſegetes, bis pomis utlis arbos.*

Quod præconium, quanuis vniuerſæ Italiæ tributũ videatur, nõ iniuria tamen ſibi illa vendicat, vbi nullo nõ tempore flores floribus, pomis poma, & fruges frugibus vernãte ſemper, vel autumnãte temperie ſuccedunt. Bona pars eius ſecundo ſeritur ſemine, fert biferas arbores, fert vel trifero prouentu vites, in quibus mira varietate pars vuarũ floret, pars defloruit, ſunt turgeſcẽtes, ſunt acerbæ, aliis matureſcentibus, aliis iam maturis. Suggerit ſucciplena nutrix alimenti plurimum, neq modo ſuos fætus, verum etiam alienos inexhauſto alit vbere. Voco autem alienos, alumnas arbores, tum pecudes, quæ tametſi aliis, atq aliis e terris ad nos tranſmigrarint, nõ aliam heic vitam viuunt, ac in genitali ſolo, de quibus ſuo loco. Conſulto autem in ſuperiori carmine pro pecudes ſubſtituimus ſegetes, quum nobis non duplex ouium partus, vt Samnio, Lucaniſq paſtoribus paſcua mutantibus, ſed duplex voluente anno contingat ſementis. Hæc in vniuerſum, nunc ſingula attingenda eo ſeruato ordine, vt primum maritima, deinde perſequamur mediterranea.

TErræ Italiæ mediam longitudinem tranſgreſſa Campania ad inferi maris oram recubat. E cæli poſitione temperamentum habet, quæ tantundem prope ab Auſtrino receſſit æſtu, quantum ad hyemes ſeptentrionis acceſſit, quod ad ſalubritatem facit, bonumq humani corporis conſtituendum habitum. A Lire fluuio ad Sarni oſtium pertinet ſexaginta paſſuum millibus excurrente

planicie, quæ ab ipſa camporum laxitate facta eſt Campania. Hi amnes, eius duo latera conſtituunt, hic ab ortu, ille ab occaſu. Boream verſus montibus cingitur ſamnites, & Irpinos excludentibus, quartum vero latus mare poſſidet. Latitudo eius varia, vt tamen, qua maxime panditur, triginta non excedat milliaria, quod ſi totius ambitus ſubducatur ratio, colliget ad centum, & ſexaginta paſſum millia. Liris ex Apœnino monte decurrens (geographorum ritu ab occidentali plaga narrationis facimus initium) in Soranum primo ſe fundit agrum tenuis ante, quam Fibreni fluminis ebibat aquas. Hunc multi exiſtimant e Fucino ſuperiore Marſorum lacu per emiſſarium, quod Claudius Cæſar fecit, occultis huc delabi venis, falſa opinione, quando. M Tullius longe ante eius imperium de Fibreno meminit. Ab vtriuſq confluente Liris torrentior ad cataractam properat, præcepſq ruit. Præcipitatus impetum premit, ſedatoq curſu abiens tanquam duarum arbiter gentium Latio fines præſcribit, & Campanis. Minturnas Romanorum coloniam is olim diuidebat Glanicus antea vocatus, dimidiatiq corporis alteram nobis tribuebat partem, Latinis alteram. Ponte vtraq eius ripa iungebatur eo loco, vbi fluuiali ſcapha traiiciuntur viatores. Minturnarum, quæ iam corruerunt, ſtat adhuc putre amphi theatrum, a quo non procul ductus aquæ conſpicitur arcuatim procurrens. Poſt Minturnas Sinueſſa eſt hoc nomine dicta, quod ſit in Sueſſæ oppidi ſinu. Sinope hæc prius vocabatur a Sinopenſibus Ponticis colonis, quorum opus fuit. Emanant eius in agro balneæ,

quas memoriæ proditum eſt mulierum ſterilitati ſuccur-
rere. Per Campaniæ litus vulgo prorumpunt aduerſum
morbos aquæ ſalutares, non tamen omnes eadem facul
tate, ſed aliæ alia pro ſoli ingenio. Plurimi enim refert,
per quos terræ meatus fluant, quæue metalla in curſu al-
luant, vnde exuctas qualitates in affecta conſtat transfun
di corpora. Plinius, qui in Latinorum numero populo-
rum Sinueſſanos reponit, audiendus non eſt, quippe ma
gis a uero aberrans, quam a Latinorũ finibus abſit Sinu-
ęſſa. Latium enim vetus a Tyberi ad Circæos ſeruatum
eſt, indeq ad Lirem nouum, quod adiectum quoq appel
labatur. A ſinueſſa eſt amnis Sauo, qui ex Auruncorum
profuſus montibus Sidicinum, Stellatem, & Falernum
agros modicus interluit nullis breui in curriculo auctus ri-
uis. Sequitur Vulturnus triremium capax æque, atq Liris,
quum vtriq longius euagantes comites aquas abolitis ea
rum nominibus ſecum ad mare ducant. Vulturni fons in
Samnio eſt, qui dum confragoſa Samnitium percurrit lo-
ca rapido fertur lapſu Venafrano tenus campo, vnde vi
repreſſa placidus continuat iter mediam ſecans Campa-
niam. Piſcium copioſus eſt, vere in primis propter clupe
arum multitudinem, quæ huc ad tutum partum ſubeunt,
gignitq formoſos Lupos, ſed in Samnio tantum. Dein-
ceps Gallinaria eſt ſylua mari præcincta, & Literno lacu,
quæ ciuilibus bellis materiem fabricandæ. Sex. Pompeii
claſſi ſuppeditauit. Hanc latrociniis infeſtam conſecuta
tempora ſpoliarunt arboribus, quæ nunc iligna glande,
& arbuſcularum cęterarum fœtu hybernam venatoribus,

pari

pariterq aucupibus ineſcat prædam. Liternum Lacum quæſtuoſum facit mugilum aſſidua captura ſub dies præcipue Halcyoneos, quod id temporis eius fauces occluſæ arena fluctibus aggeſta, piſcatorum opera recluduntur prætētis prius retibus. Iuxta lacum ſtetit oppidum Liternum, cuius vel ruinæ perierunt, locus tamen ob maioris Africani memoriam in omne ſæculum celebrabitur. Hoc ſibi domicilium relicta ingrata patria delegit Scipio, quod ante obſcurum illuſtrauit vir ipſe illuſtris non tam genere dignitate, laureatiſq faſcibus, quam modeſtiæ, fortitudinis, pacientiæq titulis. Heic ille cum philoſophia reliquo vitæ tempore negotium habuit, & cum re ruſtica, triumphaliq dextera laborioſum ſæpe rexit aratrum Huc adiacet Cumanus ager Phlegræus Græce a Phlegra Theſſalie valle, quum vtrobiq gigantum pugnam poetæ vulgarint, illic contra Iouem, heic cum Hercule eius filio ex Hiſpaniis redeunte vtriuſq gentis ferociam hoc commento demonſtrantes. Hæc latifundia Latini appellarunt Laborias, quæ duabus intercluduntur militaribus viis altera Cumis, Puteolis altera Capuam ferētibus. Sunt Laboriæ ea fœcunditate: vt vel cupidi agricolæ labori reſpondeant fructu, reſtibileſq nec ſtercorationem deſiderent, nec intermisſionem. A Cumæis & Chalcidentibus conditi ſunt Cumani, qui ducibus Hippocle, atq Megaſthene ad quærendas ſedes profecti, huc appulerunt. Felicium fertilitate prædiorum aucti ciues eò progresſi ſunt opum, vt Hetruſcis Italiæ fere imperitantibus parere recuſantes obuiam ierint, eorumq fregerint impetum. Italię, Siciliæq vrbes Cumæ anti

quitate præſtiterunt, quarum miſerandum (vt ita dicā) cadauer quisquis aſpexerit, non poterit non grauiter affici. In rerum viciſſitudine vrbs tanta verſa eſt in caprilia, in cuius loci tepore alſioſum id pecus hyeme commode ſtabulatur. In pelagus illa prominebat dextra neronis foſſā, læua Acheruſiam ſpectans paludem. Vaſto, effreniq animo matricida foſſam ipſam inſtituerat Oſtiam vſq perducturus, quo ſibi magiæ addicto ad Auernales magicas vanitates expedita, tutaq ſemper pateret nauigatio. Accedebat eo quod canopicæ Alexandrinorum foſſæ cupiebat modulantes imitari choros, vt eorum exemplo inter fidicinum cantica iſte citharedus, interq pſaltrias vltro, citroq per deriuatum vectaretur Tyberim. Irritæ temeritatis foſſa, quæ nunc lacus marinus eſt, remanſit teſtis, quod nobis piſcandi commoditate proſpere ceſſit. Altera rurſus Amyclano in ſinu ab eodem incohata fiſci exhauſtis theſauris deſtituta eſt maximo Amyclenſium detrimento, fuit enim in cauſa quamobrem vinum Cęcubum diſperierit, cui principatum multi dederunt. Acheruſia palus eſt inter Cumas, & Miſenum, cui ferrugineo colore ſqualenti nomen a ſtygio Acheronte indiderunt. Miſenus promontorium de ſepuchro Miſeni Troianæ claſſis tubicinis appellatur, cuius oſſa hoc in monte inſignium more virornm Aeneas condi iuſſit id honoris eius tubæ deferens. Hinc mare velut in æſtuariū ſe fundens Baianum efficit ſinum Romanis ciuibus magnopere expetitum. Etenim qui diutinis militiæ laboribus iactati finiſſent, ſiue quem vrbanæ ambitionis cæperat ſatietas, quiue forum, pluri

maſq alias vrbis moleſtias ferre amplius noluiſſent, in hunc otii portum confugiebant, vbi animus poſt curarū fluctus ſubductis ſuperbiæ velis, & pacatæ vitæ iactis an choris ſeipſum colligeret, atq recrearet. Aegritudines hac via effugiebant, ægraq curabant corpora edocti quę balneæ, quibus mederentur morbis. Multis in terris medi camentoſi exiliunt fontes, qui in Liguria Statiellas, & in Narbonenſi prouincia Sextias aquas condiderunt oppida, nuſquam tamen largius, quam heic, propinquiſq locis, nec tam variis auxiliis aduerſæ valetudinis. Sunt his fon tibus priuata remedia, generatim vero ſenes fouent, & ſtomacho imbecillos, quartanaq febre laborantibus ad= ſunt. His præterea in collibus ſunt excauati cuniculi, quo rum feruidus vapor noxios e corpore eliciens humores non mediocres efficit vtilitates. Valetudinis igitur gratia, & ob mercaturæ negotiationem Puteolis frequentiſſimo in emporio, loca hæc innumera hominū celebrabat mul titudo Regna Puteolana eam ob cauſam a M. Tullio dic ta. Strabo hunc ſinum continuis ędibus ita excultum ſcri bit, vt vnius vrbis offerrent aſpectum, quod ex earum re liquiis facile perſpicitur. Illiciebant etiam piſcandi oblec tamenta, tum e mari, maritimiſq piſcinis, tum e lacubus Lucrino, atq Auerno. Lucrinenſes voluptates erant præ= cipuæ, vbi ganeę ſtudioſi non modo altilium piſcium, ſed etiam oſtrearum conſtruxerunt viuaria non contenti iis, quas copioſe gignebat Lucrinus ob id oſtreoſus cogno= minatus. His de cauſis non minoris heic publice, & pri= uatim ædificabatur, quam in vrbe, vtq ad Tyberim ſu=

perba erat Roma, ita heic delicioſa. Vna in tot oppor-
tunitatibus gelida ad potum deſiderabatur aqua calidis
dumtaxat fontibus heic erumpentibus. Grandem idcirco
pecuniam Romano ex ærario erogare neceſſe fuit tum in
riuos fornicato opere perq actos in montibus cuniculos a
quinto & triceſimo milliario deducendos, tum in recepta
cula aquarum facienda non tantum ad Romanorum ciui
um vſum, ſed etiam claſſiariorum militum. Nanq ſena-
tus imperii conſulens ſecuritati ſuper omnia Italiæ, claſ
ſem hoc in ſinu in pyratarum excurſiones, & ad omnem
naualis belli euentum habebat inſtructam inter orientis,
occidentiſq regna mediam. E ciſternis illis duæ impenſa
magnificentiſſima incorruptæ ad noſtram peruenerunt
ætatem. Harum altera in viuo Miſeni lapide exciſa frigi-
das intra montis viſcera ſeruabat aquas, altera vero mul
tiplici ſtructilium pilarum verſu, integro adhuc tectorio
concamerationes ſuſtinet. Infra hanc ad litus lateritius
tholus egregio aſſurgit opere, qui (quantum coniectura
licet aſſequi) intus conſidentibus æſtiuos defendebat ar-
dores, quoniam ad captandas auras latis patet feneſtrarũ,
& oſtiorum luminibus. Prope eſt Auernus Lacus, Græ-
ce Aornos.

*Quod ſuper haud vllæ poterant impune volantes*
*Tendere iter pennis, talis ſeſe halitus atris*
*Faucibus effundens ſupera ad conuexa ferebat.*

Exhalabat quondã diram mephitim, ſed ſucciſis poſtea,
quæ lacum ambiebant, denſis ſyluis, ea peſtis euanuit. Is
noſtra memoria piſcibus affluebat, qui nuper pluuii cine-

ris amarore ad vnum necati ſunt. Eruperunt ſuperioribus
annis e uaſtiſſimo terræ hiatu immenſæ flammæ, flãmiſq
commixti ingẽtes, innumeriq lapides, qui poſtridie eius
diei in montem viſu horribilem congeſti viſi ſunt. In ea
ignium tempeſtate aliquot balneæ obrutæ, planities Pu=
teolis ſubiecta magna ex parte monte occupata, Auer=
nus pręter piſcium cladem ad dimidium anguſtatus eſt,
quin mare retrocedere fuit coactũ, vt nouam loci faciem,
qui antea viderant, demirentur. Auerni accolæ fuerunt
Cimmerii gens rapto viuens graſſans in eos, qui ad Auer
nalia Plutonis ſacra contendebant. Ad hęc ſacra, id eſt ad
exercendam magiam huc ibatur, & ab inferis manes (ita
priſci impii corpore exutas animas vocabant) ad vaticina
tionem exciendos. Magicę artis profeſſores ſpectris qui=
buſdam ita oculorum aciem perſtringebant, vt ad cadaue
ra ſua manes euocari viderentur. Huius necromantię ſtu
dio Homericus Vlyſſes e Circęa ſoluens inſula ad hos
Cimmerios venit. Hos dico, nequis in Homeri carmine
intelligat Cimmerios, qui alio in orbe Męotim accolunt
paludem, quam opinionem id excludit, quod ea nauiga
tio vnius fuit diei. Heic ergo Vlyſſes vmbrarũ fecit euo
cationem humato prius Baia ſocio, vnde Baianus ſinus,
non ab vrbe Baiis, quę nulla fuit. Quod vero Auernales
Cimmerii Scytharum Cimmeriorum cognomines fue=
rint, congruens inter eos vitę ratio fecit. Efferatis erant
vtriq animis, vtq illis a ſigniferi plaga longiſſime ſepo=
ſitis craſſior aeris caligo offunditur, ita hi obſcuras inter
Auerni ſyluas, tenebricoſiſq in ſpecubus ad latrocinadũ

delitеſcebant. Medius inter Auernum, & mare Lucrinus fuit Romanę reipublicę ob maximam piſcium capturam maxime vectigalis, qui ſuperuenientibus vndis, piſceſq excludentibus a .C. Cæſare obiectis in mare molibus munitus eſt.

*Lucrinoq addita clauſtra.*

*Atq indignatum magnis ſtridoribus æquor.*

Hinc, atq illinc firmiſſimo ſeptus muro Lucrinus & imperturbatos continebat piſces, & tutum ſubeuntibus velis prę ſtabat portum. Hunc ſequens ętas oppreſſa republica Auguſto adulans falſo portum Iulium appellauit.

*Iulia qua ponto longe ſonat vnda refuſo.*

Non enim Iulius de ſuo id opus fecit, ſed a patribus miſſus faciundum curauit. Arcto ſpatio hi lacus ſeiungebantur, quod ex eo coniici poteſt, nam vtrunq Auguſtus paruo negotio media effoſſa tellure in vnum confudit, ibiq tota hyeme pugnaturus vere cum Sex. Pompeio remiges, claſſiarioſq exercuit milites pugnam meditantes. Stante Romana libertate Lucrinus munitionibus tutus oppugnanti obſtitit mari, qua euerſa, quum nulli eſſent rerum publicarum curatores, ceſſit pertinacibus vndis. Huius tyrrannidis vindex fuit nouus mons, quem memorauimus, qui mari ab iniuſta poſſeſſione repulſo factus eſt alter loci tyrannus. E regione montis ſurgit collis in quo truncum apparet ædificium, quod Puteolani pro certo habent Ciceronis fuiſſe Academiam. Huic opinioni fidem eſſe adhibendam ea mihi perſuaſit ratio, quod locus antiqui domini ſeruat nomen, tum quod reſpondet

topograhiæ a Plinio factæ, quam aſcribo. Dignum memoratu villa eſt ab Auerno Puteolos tendentibus impoſita litori celebrata porticu & nemore, quam vocabat Academiam M. Cicero. Hæc Plinius. Platonis æmulator nō modo tractanda philoſophia Arpinas ille eſſe voluit, ſed Platonici gymnaſii nomen in ſuam villam Muſarum domicilium traduxit. Hinc factum eſt, vt glorioſis Græcis Atticam Academiam iactantibus Latini Puteolanam opponerent, & Tuſculanum Lyceo Ariſtotelico, quibus e fontibus moralis philoſophię manarunt riui. Puteoli vrbs a Samiis poſita Dicearchia prius fuit de regiminis æquitate, quod in ea republica ciues ſine vllo cenſus, ordiniſue delectu, ambitionis, continuoq diſcordiæ fomite, ad regendam, ſeruandamq patriam concordi charitate, pariq inter ſe adminiſtrationis iure coniuncti eſſent. A Romanis dehinc colonis de paruis balnearum puteis Latinū impoſitum eſt nomen, quod eſt Puteoli. Hucuſq Campani ciues per Laborinos campos viā munierunt ad comportandos agrorum fructus, vtq hinc peregrinas exportarent merces, quandoquidem celeberrimum (vt diximus) Puteoli emporiū erat. Ipſa in via, quæ adhuc Cam pana vocatur vtrinq lateritiæ, reticulatæq ſtructuræ ſe offerunt ſpectandas, quæ viatores tenent, paſcentes ſpecie oculos eruditos. Spectatu quoq dignum eſt antiquum Puteolanorum amphitheatrum, circaq ipſum innumera ruinoſa concamerato opere ædificia, quorum quædam ſubterranea ſunt, peruiaq inter ſe, tam perplexa tamen oſtiorum ambage, vt abſq duce, circunductoue, fixoq

ſuniculo, negetur exitus. Quare nos huiuſmodi Laby-rintheos anfractus Dædalis relinquentes ingeniis incep-tum peragemus iter. Neapolim hinc proficiſcentibus ſu-beundus eſt cliuus, cuius ad læuam ſitus eſt campus vn-diq montibus ſulphureum exhalantibus vaporem circun datus anguſtis adeundus faucibus. Intra eum aliquot in locis ſcaturigines altius vti fornacis calcariæ ſubditis igni-bus ebulliunt, aſpectu non minus horrido, quam quæ in Ampſancti efferueſcunt Irpinorum valle. Vulcanium forum id fuit antiquis, vbi ſulphurea conflantur potoria vaſcula, quorum vſum lienoſis prodeſſe compertum eſt. Poſt hos montes albicant Leucogæi aluminoſi colles a candore nomen adepti, apud quos teſte Plinio ſcatebant balneæ oculis opem ferentes, & vulneribus. Subiacet par uus lacus ſterilibus omnino aquis præditis tamen vi na-turæ mira. Eſt in proximo terræ ſpiraculum afflatu intus tabifico ſignum habens iuxta fauces, quod non ſine vitæ periculo præterire licet. Qudcunq animal id transgredi tur procumbit illico ſemianime, quod ſi prius, quam exa nimentur, his tinguatur aquis ad ſalutem redit, facto in ca nibus ſæpe periculo. Ea lacus parte, quæ ſpectat in me-ridiem paſſim rimis fatiſcit humus alibi minoribus alibi maioribus, e quibus iugiter euaporantes fumi podagricis auxiliantur, præſentiq remedio contractos remitentes neruos priſtinis reſtituunt vitæ muneribus. Puteolani, atq Neapolitani agri terminus eſt Pauſilypus mons, & promõ torium, qui Græca voce bonum preſeferens genium rem nomini non habet diſparẽ. Is præter liberum Campaniç,

Picenti

Picentinorum, maris, & inſularum proſpectum, pręterq vini laudem, pomorum omne genus diues eſt, beatior tamen in citreis magnitudine, & odore præcellentibus, cibariiſq vuis apiana, & duracina. Loci huius cum amœnitatem, tum ſalubritatem adamaſſe antiquos ſumptuoſo villæ cultu ſunt teſtes, quarum in ruinis multæ effosſæ inuentæ ſunt mutilatæ columnę, tum quędam integrę preſioſo e marmore maculis pulchre diſtincto, quę in ſacrarum ędium ornamenta tranſlatę ſpectantur. Laborioſius olim eius dorſum tranſcendebatur, quapropter ne a viatoribus ſuperandum eſſet, ad eius imum ferro milliaria crypta fuit aperta peruio tranſitu ea laxitate, quę aduerſa admittit plauſtra. Vulgaris eſt opinio authorem operis fuiſſe Lucullum male fundata ſuper. M. Varronis uerbis non recte intellectis, qui tertio de re ruſtica libro ait Lucullum ad Neapolim perfodiſſe montem. Quod ſi, qui ita ſentiunt, ſubnexę orationis expendiſſent contextum, hanc impenſam ei nō aſcripſiſſent ex Strabone attribuendam .M. Cocceio. Quod ſequitur hoc eſt. Ac maritima flumina immiſit in piſcinas, quę reciproce fluerent. Hęc plane docent nō ſpectare pręcedentia verba ad tranſitum per cryptam patefactum, ſed ad ſpecus paruos ob longiores, quos ad Pauſilypi caput cernere eſt, latere vergente ad orientem ſolem. Per eos enim cuniculos ęſtuāte ſole reciprocantes maris euripi concluſos intra viuaria refrigerebant piſces. Aſiaticam prędam iis in ſumptibus cō ſumſit Lucullus, de qua gaza profuſa Xerſes togatus a Pompeio dictus. Neapolis ex Plinii hiſtoria Chalcidenſes

habuit conditores, quod vero ſcriptum Strabo reliquerit primos colonos fuiſſe Cumanos nõ continuo diſſentit ab eo, quum a Chalcidenſibus fuerint propagati Cumani. Primũ hæc Parthenope a Sirenis tumulo fuit, mox(quę loci eſt opportunitas)nouę coloniæ accepit incrementum. Nouis ciuibus non placuit cum veteribus tecta coniungere, ſed in propinquo loco conſederunt, hæcq fuit Nea polis, rurſus Parthenope verſa eſt in Palæpolim. Ignota hæc Solino fuerunt, qui ab Auguſto cæpiſſe dici Neapolim ſcribit, quaſi vero Auguſtus fuerit ante Ciceronis ętatem, apud quem ſæpe Neapolim legas. Hæ duæ vrbes vnis claudebantur mænibus, quæ poſtea vtrinq auctis tectis in vnum coaluere corpus. Per Sirenum vero fabulam loci huius delicioſæ notantur illecebræ ad otia inuitantes, ad quæ nata fertur Neapolis. Molli ſane otio animum corrumpi dubium non eſt, contraq literarum, & ſtudiorum perfici exercitatione. Id noſcentes docti modeſtiq viri Sirenum cantibus occluſis auribus otio non abutentes, & ſuæ famæ conſuluerunt, & poſteritati. Quam debet humana vita agricolarum magiſtro, a quo docti ſumus.

*Quid faciat lætas ſegetes, quo Sydere terram*
*Vertere conueniat?*

*A quo præterea didicimus*
*Vlmis adiungere vites?*

Neapolim vero illũ hæc canentem coluiſſe, quis dubitet?

*Illo Virgilium me tempore dulcis alebat*
*Parthenope.*

Palladius quoq heic agens de eadem re ruſtica præcepit,

deq citreorum cultu, quæ primus ipſe demonſtrauit Italię. Non ſunt prætereundæ Syluæ Neapolitani vatis, quæ perpetuo comarum honore adhuc virent ſæcula vincentes. Ager hic fæcundatur Cerere, Baccho circumpoſiti colles, hortis vero exornantur ſuburbana directis in quincuncem pomorum ordinibus. Græcorum carmina Alcinoi Phæacum regis pomaria, & in Africa Heſperidum aurea mala magnifice cantarunt. Quid ſi poetæ illi tantam arborum Mædicarum heic vidiſſent Syluas? Has tamen noſtri & verſibus, & ſoluta oratione laudibus ſunt proſecuti, quippe quæ malum ferant præſens veneni antidotum.

*Quo non præſtantius vllum.*
*Pocula ſi quando ſæuæ infecere nouercæ.*
*Miſcueruntq́ herbas, & non innoxia verba.*
*Auxilium venit, & membris agit atra venena.*

Multiplicis hęc mala generis colore ad aurum inclinato, ſed his verbis, ſi Macrobio credimus, commendatur Citreum, cuius potiſſimum mali comeſa ſemina, tum interior acida caro hauſtis aduerſantur venenis, ſimul & oris emendant grauеolentiam.

*Animas, & olentia Mœdi.*
*Ora fouent illo, & ſenibus medicantur anhelis.*

Huc nos, quo hęc remedia manifeſta fierent, digreſſi ſumus, nunc ad id, quod reſtat, itineris. Suburbium, quod ſecundum litus eſt Sebethus alluit fluuiolus ne Lintrium quidem patiens, non tamen inglorius ſub nomine Sebethidis nymphæ decantatus. Sunt qui malint per

nympham Sebethida ſignificari aquam, quæ penſili riuo
influebat Neapolim, quod geminatus indicat ductus ad
Ianuariam portam. Sebethum duo ſequebantur memo-
ria Herculis inſignia oppida. Herculanium, & Pompeii,
quæ incendiorum iniuria verſa ſunt in vicos. Literis pro-
ditum eſt Herculem debellatis Hiſpaniis Gerionis regis
pulcherrima boum armenta in Baianum ſinum expoſu-
iſſe, ibiq inter Miſenum, & Auernum ipſas caula val-
laſſe. Locus is de boum caula fuit primum Boaula, mox,
vt vox ipſa dulcius ſonaret auribus, facta eſt Bauli. Deli-
ciarum hic erat locus, quo paulo ante Romanæ reipu-
blicę excidiū multi nauigabāt ad ſpectādas inſanas in mari
ſubſtructiones, atq loculatas (Varronis vtor verbo) mariti
mas piſcinas. Inde dux Græcus in patriam rediturus Pi-
centinos verſus diſcedens caſtra ad montem Veſuuium
locauit, ibiq conſtructis tectis, & agro, quem occuparat,
viritim diuiſo, copiarum partem mancos, belloq inuali-
dos reliquit. Hæc fuit Heraclea Græcis colonis, poſt
Herculanium Latinis. Poſito oppido caſtra ad octauum
lapidem promouit, quo in itinere triumphalibus vectus
eſt inſignibus bobus ipſis in morem captiuorum bello du
cum præeuntibus. Quumq ad flumen. Sarnum ventum
eſſet, conſedit, alteraq ibi mœnia veteranis militibus ex
ſtruxit, quæ de triumphali illa pompa fuerunt Pompeii.
Heracleenſis ergo, Pompeianiq populi idem fuit ortus,
eorundemq par fuit vitæ occaſus. T. Veſpaſiani princi-
patu Veſuuium montem vtriq oppido imminentem
conflagraſſe conſtat, eq media eius voragine tantas

erupiſſe flammas, vt ad Aegyptum cineres peruenerint. Late vagantes ignes, ſyluas, arbuſta, caſas, ædes, & quicquid fuit obuium abſumpſerunt liquatis quoq ſaxis quæ inſtar ferreæ ſpumæ miſerabilem illam teſtificantur calamitatem. Hauſtum eo incendio Herculanium, Pompeianos vero in ſcenicorum ludorum ſpectaculo conſidẽtes repentinus lapidum ſepeliuit caſus, vniuſq theatri cauea facta eſt totius ciuitatis vrna. Cæterum mons ipſe, quem tanta vaſtitas inuiſum antiquis fecerat, rependens fructu illata damna, inuenit apud poſteros gratiam. Cineris quippe calore hæc affecta plaga magnam nobilitandis vinis vim accepit, e quibus id, quod Græcum cognominatur reliquis Italicis præfertur. Hoc meracum in patria ſumptũ caput tentat, veruntamen ſi nauigio tranſuehatur fluctibus iactatum vi domita miteſcit, fitq ſuauius, quod vtinam homini vſu veniret. Ampliſſima arbuſta, quibus cingitur, eſcarias vuas, præter vini copiam, ferunt, quæ ad multam hyemem de arboribus pendent. Idem trilibria cotonea, pauloq minora pyra, sorba, meſpila, syluestria arbuta, cæteraq ſerotina mittit munera, in quibus excellit iuxta, ac Puteolanus ager in præcocibus pomis. Hæc eſt maritima Campaniæ ora gemino definita litore Sinueſſano ſcilicet, quod a Lire tendit ad Miſenum, & Neapolitano, quod a forma Græci appellarunt cratera Miſeno, & Atheneo promontoriis circumſcriptum. Ea ſinus huius eſt apricitas, vt vernæ inſitiones ſemeſtri ſpatio autumni dona ptoferant lætiſſime. Nulla eſt pomiferarum arborum (de notis terris loquor) quæ heic non

prouenіat, & quidem feliciter præter vnam, & alteram Syrtiæ peculiares.

Litore perluſtrato exquiremus interna ab occidentali exordientes latere, vt priore factum eſt volumine. Principium Veſtinæ damus quippe primo in hac ſerie oppido. Eius ager erat Minturnenſibus affinis, cuius extremus ſaltus Falernum contingebat agrum, quo in confinio a Ponticis colonis fuit poſita Sinope, de qua meminimus. Hi Veſtini (eſt & Veſtinorum regio ad mare ſuperum) ciuium proditione ab Romano hoſte capti funditus deleti ſunt. Cum Veſtinis ſtetit pariter vicina vrbs Auſona, & cum ea pariter decubuit, Auſoniæ tamen non exoleuit nomen duraturum in omne Italiæ æuum, quæ ab illa eſt cognominata Auſonia. Magnæ Græciæ oram antea tenuerant Auſones, cui rei argumento eſt mare illud cognomine Auſonium. Inde ſiue armis pulſi, ſiue ea ſedes huic fuerit poſthabita, in hanc Campaniæ partem commigrarunt, omnemq ſubegerunt regionem, quę a Lire pertinet ad Campanum pontem. Auſonum ſtirpis eſt vicina huic agro Sueſſa cognomento Aurunca ab Auruncis, qui inuadentibus finitimis Sidicinis huc deſtituta patria confugerunt. Fuit altera Sueſſa Pometia Volſcorum, quam Pontina palude ferunt hauſtam. Noſtra Sueſſa viuit arduo eminens in colle, quem plurimi inferiores circundant vicis frequentes, vitibus amicti, atq oleis, quarum baccæ conditæ maxime probantur hodie, antiqui tamen Sidicinas, & Picenas prętulerunt cunctis. Qui magis edidi ſunt montes habent caſtaneta,

vbi rei pecuariæ periti ſuilli pecoris greges hyeme ante glandium paſtionem ſaginare inſtituunt ad ſuccidias longe iis meliores, quas ſolæ glandariæ mittunt ſyluę. Sunt nunc Sueſſanorum a Veſtinis quondam, & Auſonibus poſſeſſi fundi, quos limus montanis e locis in imbribus defluens feraciores reddit ea ratione, qua pro inundantis Nili incremento frugibus cumulatur Aegyptus. Theanum quoq cognomine Sidicinum (habent & Apuli ſuum Theanum) Auſonum eſt gentis, cuius ager eximię eſt fertilitatis, longe, lateq patens, verumtamen qui prius vnam locupletabat ciuitatem, hodie & Theanenſibus, & multis circumpoſitis caſtellis rerum ſuppeditat copiã. Antiquis Theanenſium euerſis monimentis ſtructilis ſuperat canalis, cuius iugi riuo oppidi plateæ tum portæ ſalientibus ornantur, & lacubus. Eadem aqua ad irrigandos olitorum hortos deriuatur ſingulari donatos a natura munere apio capitato, quod fouendo ſtomacho, halitùq oris commendando cunctis antecellit oleribus. Hinc ad quartum lapidem receſſerunt Caleni, ſed de uia, quæ Cales ducit, diuertendum eſt, ne Caſinates, & Venafrani ſeorſum poſiti prætermittantur. Caſinum ad Latinam appoſitum viam .M. Varro Samnites tenuiſſe prodidit, quod ad poſſeſſionem vi partam, non ad progeniem referemus, quum veriſimile ſit Caſinates, aut Auſonum, aut Latinorum (ſunt enim inter vtroſq medii) prolem eſſe. Eſt ager Caſinas olei feracior, quam frumenti, magnúq vectigal ex eo capiunt comportantes in Latium, oppidaq Samnitica. Labitur per hunc agrum flumen Vinium

ad cuius ripam M. Varronis fuit Muſæum, cuius rariſſimæ villæ elegans, artificioſaq forma in eiuſdem authoris contemplanda ſcriptis legentis animum non parum oblectat. Quod vero tradit Strabo nouiſſimum hoc eſſe Latii oppidum, occupantium vim armorum intelligimus, non publicam, iuridicamq poſſeſſionē, alioqui Latinorum fines confunderentur, atq Campaniæ. Ad Caſinatium arua adiunguntur Venafrana, quæ in Campaniæ angulo ad Samnites ſe proferunt, a quibus interfluente Vulturno ſeparantur. E montis cliuo Venafrani ſuas prius deſpiciebant ſpatioſas poſſeſſiones ad quas poſtea commodiores culturæ gratia deſcenderunt largo inſuper inuitante fonte iam collapſo vetere ductu, qui a Vulturni capite ibat. Hæc æquora ad ſexaginta amplius ſtadia explicantur aratoribus bona, bona paſtoribus, quæ montibus in theatri propemodum figuram inflexis cinguntur. Montium imæ partæs, appoſitiq tumuli oliuis conueſtiuntur glareoſa terra gaudentibus, & meridiano ſole, quarum oleo ob purum ſuccum, palmam, vt ait Plinius, vnguenta dederunt. Sed iam, vnde deflexit, regrediatur oratio. Cales Auſonum oppidum Latinæ adiacet viç, cuius nobilitatis inditio ſunt marmoreæ ibi reliquiæ. Caleni antiquitus in aurea Italicarum vrbium libertate, habebantur in populorum nobilium numero, de quo dignitatis gradu Romanorum armis deiecti ſunt acτusq de iis in vrbe triumphus ingenti comportata prçda. Stellatis ager Calenum attingit, atq Falernum, qui eſt a ſaltu Veſtino ad Vulturnum. Celeberrimus hic tractus

duo

duo pręcipua vitę bona poſſidet, in collinis vina, fruměta in campeſtribus, vt nō minus vere, quā lepide ſit dictum, in Campania Liberi, & Cereris eſſe certamen. Per Falernas ſegetes curſum Appia inflectebat via, quæ ſexto, & decimo ſtadio a Campano ponte Latinam viam excipiens, pergebat Brundiſium. Hęc eſt Auſonia occiduę Campaniæ regio, cuius ex aduerſo trans Vulturnum ſunt Oſci duas in partes diuiſa Campania ciſuulturnanam, & transuulturnanam. Oſcorum, quæ vetuſtiſſima eſt Italiæ gens, caput erat Capua, cuius nomen ad Troianorum ducem Capym quidam reuocant.

*Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.*

Nō vrbis cōditor Capys (legimus enim & Oſcā, & Vulturnum prius vocatam (ſed amplificator fuit. M. Varro ad campeſtrem retulit ſedem, Strabo ad rem ipſam, quod caput eſſet Campaniæ. Is quinto geographiæ libro ſic ait. Quum autem vrbes duodecim in Campania forent, Capuam perinde, ac illarum caput nominarunt. Huic concors M. Tullius quum in Rullum oraret cauſam, hac de huius excellentia vrbis verba fecit. Romam in montibus poſitam, & conuallibus, cœnaculis ſublatam, atq ſuſpenſam, non optimis viis, anguſtis ſemitis præ ſua Capua planiſſimo in loco explicata, ac præ illis ſemitis irridebunt, atq contemnent. Agros vero Vaticanum, & Pupiniam cum ſuis optimis atq vberibus campis conferendos ſcilicet putabunt. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per riſum, ac per iocum contendent, Labicos, Fidenas, Collatiam, ipſum Hercle La

nuuium, Ariciam, Tuſculum cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria compa rabunt. Hæc ille. Ad id faſtigium per fructuum magnitudinem, rerumq omnium affluentiam aſcenderat. Cam panus quippe ager opimus, orbiſq terræ pulcherrimus ab omnibus celebratus eſt, de quo poeta, quum felicis terræ ſigna indicaſſet.

*Talem diues arat Capua.*

Opulenta erat, quum ille georgica canebat, nihil tamen ad illam Capuam, quæ ad immortalem ſui memoriam publicorum operum erexit ſpectacula. Extant ex iis duo amphitheatri moles opere Dorico tam vaſta, eaq architectura, vt nemo ſit, qui primo eius aſpectu non obſtupeſcat, nam quanuis immanium barbarorum ferro, incendiiſq lacera, & corrupta, triumphantis tamen vrbis re præſentat imaginem. Non longo hinc interuallo nō tam effuſo ſumptu, ſed abſoluta itidem arte viſitur tribus por ticibus ampliſſima cryptoporticus, quæ tam longo æuo contra vim temporis reſiſtit. Adſcripſiſſem integra, ni rimis fatiſcerent parietes, neue teſtudines ſtillicidiis eſſent obnoxię, dignum profecto opus, quod ſartumtectum locetur. Animi cauſa huc Campani patritii ad antemeridianam inambulationem conueniebant, pomeridianasq ſeſſiones, vbi otioſas diei horas quauis cæli excluſa iniu ria tranſigebant. Circa hæc loca aratro paſſim eruuntur priſci æris, argenti, auri pulcherrima numiſmata, tum doctiſſimorum manu artificum ſcalptæ gemmæ, parioq e marmore elegantiſſima ſigna præſtantiſſimæ ciuitatis

deliciæ. Oſcorum quoq gentis ſunt confines Calatini, atq Acerrani. Trebula quoq Oſca fuit, Sueſſula, Atel- la, & clarum hiſtoriis Caſilinum, de quo primum age- mus. Id ſecundo bello Punico Italicæ virtutis fuit ſpe- cimen, vbi exigua mil itum manus poſt Cannenſem cla- dem non territa calamitoſa Romanorum fortuna inſolen tioribus Pœnorum copiis tanta animorum conſtantia obſtitit, vt in ſumma cibariorum inopia, lora, detractaſq ſcutis pelles feruida mollitas aqua mandere cogerentur multis inedia enectis. Vulturnus Falernum agrũ a Cam- pano diſiungens Caſilinum intermeabat, quod ad ſulcos redactum eſt. Poſt Tifata montes, qui non procul abe- rant a veteri Capua, quiq Samnium verſus Campanis fines ſtatuunt, & Calatinis, montana eſt Calatia, ſupra quam, ſeorſum tamen, ingens quadrato ſaxo ſurgit opus, quod rupis faciem oculis offert ferruminato nexu lapidi- bus apte inter ſe cohærentibus. Hæc fuiſſe antiqui oppidi mœnia sunt qui dicant, quos ego non ſequor, opinorq ciues per ea tempora habitaſſe, vbi adhuc habitant. Ar- gumento mihi eſt perennis aqua influens ſubterraneo ri- uo in ciſternam veterem, quæ in oppidi eſt vmbilico, ip ſaq aqua per æſtiuos menſes ob innoxium frigus ciuibus gratiſſima eſt. Addo etiam teſtimonium ſuperpoſitæ ibi marmoreæ tabellæ, in qua hoc inciſũ eſt epigramma.

M GAVIVS T F
Q VISELLIVS Q F
GALLVS
DVOVIR QVINQ

CREPIDINES CIRC FORVM SPF.

Si ergo heic erat forum, continuo & oppidum, nunquã foro mœnibus excluſo. Habent hi colles oleta diſtincta oleaſtris, quorum baccæ non carne, ſed liquoris dulce-dine commendantur. Citra Tifata apertis in campis ſte-tit Trebula pari inter Capuam, & Sueſſulam interuallo, quæ iam ęquata ſolo. Eius deſertam ſedem quum perſcru tarer, inueni ab humo modice extantia theatri veſtigia. Duce opus fuit ad locum inquirendum, quem Liuius ter tio, & viceſimo hiſtoriarum libro nobis oſtendit. M. Mar cellus (inquit) a Canuſio Calatiam petit, atq inde Vulturno amne traiecto per agrum Satriculanum, Tre bulanumq ſuper Sueſſulam per montes Nolam perue-nit. In Liuianis autem codicibus, quos mihi videre con-tigit, Trebianum pro Trebulanum ſcriptum legi, quod mendum correximus eadem ex hiſtoria, nam idem au-thor alibi iuxta Capuam Trebulam nominat, non Tre-biam. Hoc etiam confirmant geographicæ Ptolemæi ta-bellæ, quæ arithmeticis notis, menſuræq ratione propius Capuam monſtrant Trebulam. Fundi vbi ea ſtetit, vt lo co, ita meſſium fœcunditate ſunt Campano agro proxi-mi. Atella, quæ in vicos abiit, non venit in dubium, vbi ceciderit, nam oppidi ſitus eminet, quem depreſſa am-bit foſſa, viuitq ibi eius nomen. Romani propoſitis præ-miis arte pollentes ſcenica hinc accerſebant eorum fa-cetis delectati fabulis, vt tamen ſolutiores iocos Latii ſe-ueritate temperarent. Tanti autem Atellanios fecere

mimos, vt Ennium ferant gratiam a Romanis inire cupientem Oſcam didiciſſe Linguam, gloriariq ſolitum ſe tria habere corda, quod Latine, Grçceq ſciret, ſimul & Oſce. Adhuc his in locis hiſtrionia viget quaſi per manus tradita, quæ in ſacris fere vſurpatur exodiis. Atellana quoq prçdia rerum affluunt copia quippe vicina Campanis. Acerræ paluſtris grauitate cæli iam a priſcis ſæculis ſunt infrequentes infeſtante Clanio flumine, qui.

*Vacuis non æquus Acerris.*

Agri bonitas inuitos retinet ciues. Eſt enim tum frumentarius, tum paſcuus gramina maiori pecori Aegyptiis maxime bobus abunde ſuppeditans. Hæ boues ſecundo abhinc, tertioue ſæculo nouæ incolæ fuerunt Italiæ hodie noſtrates habentur, quibus nos a patria excogitauimus nomen. In Aegypto ſiquidem hæ pecudes rem pecuariam plurimum augent herbido ſemper ſolo ad multiuaga Nili flumina, in quæ impatientes æſtus ſubinde ſe mergunt capite duntaxat extantes. Quis vero non miretur hoc tam grande animal e cicurum genere, tamq fructuoſum (quauis enim anni parte ad mulctram hæ bo boues veniunt) antiquis ſcriptoribus & noſtris, & Græcis fuiſſe ignotum, iis potiſſimum qui in profundo piſciculorum naturam curioſius conquiſiuerunt. Quod vero dicunt aliqui hoc Plinio eſſe bubalum, quam recte hi ſentiant, facile apparebit, ſi vtriusq animantis deſcriptio animaduertatur. Finitimæ Sueſſulæ paſcua eadem armenta inuitant ſimili ratione, gramine ſemper veſtitis campis. Oppidum ipſum interiit relictum a ciuibus, qui

eadem cæli intemperie circunfuſis Clanii aquis obſidente
palude patriis coacti ſunt excedere laribus. Portentoſo
hæ aquæ ſunt auctu quæ æſtiuo in calore præter cætera-
rum morem redundantes deſcreſcunt per hyemem. Fuit
Sueſſulanorum ea vallis, quæ ad Caudinas protenditur
furcas perſicis arboribus tota conſita, tum ceraſis, qua-
rum poma adeo proba ſunt, vt Perſæ & Ceraſuntii a no-
bis potius petiiſſe, quam ad nos miſiſſe videantur. Sueſ
ſulanum agrum excipiunt Nolanorum populeta multi-
plicis generis amicta vitibus, quæ vina fundunt tum hy-
bernis poculis lenia, tum æſtiuis excitando ſtomacho
ſubauſtera. At hi ciues non eum fructum e frumentis ca
piunt, quem e generoſo palmite ad æſtiua ſemina ma-
gis idoneo loco, quam ad hyberna, quocirca arbuſtis
potius, quam aruo ſtudent. A Veſuuii conflagratione
de ſparſo cinere, pumiceisq lapillis id accidiſſe exiſtiman
dum est, alioqui ager hic cum Capuæ latifundiis non
conferretur, neq audire meruiſſet.

*Talem diues arat Capua, & vicina Veſeuo*
*Ora iugo.*

Nemo loci gnarus non videt hoc carmen ſpectare ad vni
uersum tractum circa Veſuuium. Nota erant loca hæc
poetæ, qui Campaniam diu incoluerat, incolebatq, quũ
georgica mandaret literis. De Nolanorum vero ori-
gine varia eſt opinio, quos alii Tyriorum ſobolem, alii
Chalcidenſium prodiderunt. Ptolemæus id oppidum no
bis ereptum in Picentinos retulit, idq non modo præter
ius, verumetiam præter definitos a ſe Campaniæ ter-

minos. Quaſi vero geographis poſitos a ſe regionum limites & contrahere liceat, & proferre, regum exemplo, qui ad ſuum arbitrium leges figunt, atq refigunt. Nolanis contermini ſunt Abellani non obſcuri quondam nominis quippe conſcripti in catalogo populorum, qui cum Turno aduerſus Latinum, & Aeneam conſpiuerāt.

*Et quos maliferæ deſpectant mœnia Bellæ.*

Quo in nomine ad vitandum ex vocalium concurſu hiatum poeta primam detraxit literam, & pro Abellæ, dictum eſt Bellæ Quod ſi nominis inſpiciatur vis, Bella nō Abella dicetur, id eſt bona. Ager enim Abellanus multis eſt accumulatus bonis, oleo in primis, cuius maxima laus est, quod ei vetuſtas tædium non affert, tum vino, pomisq omne genus ſuauiſſimis, frumento non item, vt tamen minutas fruges ferre non recuſet. Habet glandiferas syluas, copioſus eſt caſtanearum arborum, quæ ſuas nuces ad tranſmarinas mittunt prouincias quæſtuoſa permutatione palmularum, & piperis. Addantnr ad venationem, corporisq exercitationem, caprearum, & aprorum repleti ſaltus, tum gelidi paſſim, ſalubresq fontes, & quod his omnibus maius eſt, viget in hac temperie longæua ſenecta. Hæc eſt orientalis Campania Sarno terminata flumine, cuius aquæ nos a Picentinis dirimunt tam pigro labentes motu, vt vtro fluant, neſcias.

TIBI DEVS AETERNE ATQ OMNIPOTENS
IMMORTALES AGO GRATIAS,
CVIVS NVMINE, ET OPE CAMPANIAM
SCRIPSI.

# INTERPRETATIO NOMINVM HVIVS CHOROGRAPHIAE.

| | |
|---|---|
| Abella | Auella. |
| Acerræ | Acerra. |
| Acheruſia palus | La Coluccia. |
| Amyclanus sinus | Il mar de Sperlonga. |
| Amphitheatrũ Capuę | Li Borlaſci de Capua. |
| Ampsanti vallis | La valle de Frecento. |
| Atella | doue e hoggi Santo Arpino. |
| Auernus lacus | il lago de tre pergole. |
| Auſona | gia deſolata nel piano de Seſſa. |
| **B** | |
| Baianus ſinus | il mar de Baia. |
| Bauli | Bacola, loco nel lito de Baia. |
| **C** | |
| Campania | terra de lauore. |
| Campana via | Cápanola nel territorio de Pezzuli |
| Calatia | Caiazza. |
| Cales | Calui. |
| Capua | Capua |
| Caſilinum | Caſteluccio un certo territorio tra Capua, e la foce del Voltorno. |
| Caſinum | San Germano. |
| Ciſterna Miſeni | grotte Dragonara. |
| Ciſterna Auerni | piſcina mirabile. |
| Cryptoporticus Capuæ | le tre grotte che ſono vicine a li Borlasci. |

E

Cumæ — Cuma, ſe vedeno le rouine.

F

Falernus ager — il territorio, che e da la Roccha de Mondragone ſino al Voltorno.

Fibrenus fluuius — il fiume de la Poſta.

Foſſa neronis — Licola.

Fucinus lacus — il lagho de Fucino, o de Celano.

Furcæ Caudinæ — oue hoggi e Arpaia.

G

Gallinaria sylua — la peneta de Patria.

H

Herculanium — fu, doue e hoggi la torre del Greco.

I

Irpini — li populi, che ſono mezi tra la valle Beneuentana, e la Baſilicata.

L

Laboriæ — il territorio del Gaudo, ſe dice anche per altro nome Latino. Laborini campi.

Leucogæi colles — la Lumera.

Liris fluuius — il Garigliano.

Liternus fluuius — il fiume de Patria.

Liternus Lacus — il lago de Patria.

Liternum — Citta deſolata, il loco ſe dice Patria.

Lucania — Baſilicata, vnde Lucani.

Lucrinus lacus fu, doue e hoggi il monte nouo appreſſo il lago Auerno.

M

Magna Græcia la Calabria ſoprana.

Minturnæ fu, doue e hoggi la ſcafa del Garigliano, de la qual ſe vedeno le reliquie.

Miſenus mons Miſeno.

N

Neapolis Napoli.

Nola Nola.

P

Pauſiliypus mons Poſilipo.

Picentini La coſta d'Amalfe.

Pompeii la torre de l'Annuntiata.

Portus Iulius era eſſo lago Lucrino.

Puteoli Pezzuli.

Puteolana crypta la grotte paſſante, che e tra Pezzuli, e Napoli.

S

Samnium Apruzzo, vnde Samnites.

Sarnus fluuius il fiume de Scafati.

Sauo fluuius il Saone.

Sebethus fluuiolus il fiume de la Matalena.

Sinueſſa la roccha de Mondragone.

Stellatis ager il territorio de Carinole,

il qual confina con il territorio de Thiano, e de la Rocca de Mondragone.

| | |
|---|---|
| Sueſſa | Seſſa. |
| Sueſſula | fu, doue e la torre detta de Seſſola. |

T

| | |
|---|---|
| Tifata montes | li monti ſopre lantiqua Capua. |
| Theanum | Thiano. |
| Tholus Baianus | il Truglio de Baia. |
| Trebula | fu tra Capua, e Seſſola, oue appareno li veſtigii del theatro. |

V

| | |
|---|---|
| Venafrum | Venafro |
| Venafrani campi | il piano de Venafro. |
| Veſtina | fu nel piano de Seſſa. |
| Vinius fluuiolus | il fiume de San Germano. |
| Vulcanium forum | la Solfatara |
| Vulturnus fluuius | il Voltorno. |
| Vulturnum | Caſtello a mare del Voltorno. |

## DE CAMPANO AMPHITHEATRO.

Immanem quisnam molem, quis grandia ſaxa
  Aequauit cæli nubibus aligeris?
Montibus impoſitos montes quæ deinde ruina
  Deiicit e cæli nubibus aligeris?
Celsa giganteis manibus fabricata ſuperba eſt
  Machina, forma tamen Dædaleo ingenio.
Mirati ſunt Græci impoſtum Pelio Oſſam,
  Impia gens ſuperis quum fera bella ciet.
Hoc opus egregium miretur Græcia, ſummo
  Quod vicit rupes vertice Theſſalicas.
Non par auricomus Phœbus ſpectauit eoo
  A Gange ad Gades, Herculeumq mare.
Campani heic plauſere olim iuuenesq, senesq,
  Et feſto reſonant alta Tifata ſono.

A PARTV VIRGINIS ANNO M D LXII.

*Deſcripsit Matthias Cancer Neapoli.*